

โบราณสถานวัด กัลยาณมิตรวรมหาวิหาร

๑. เลขทะเบียน

๒. เลขรหัส.....

๓. ชื่อ

๓.๑ ชื่อทางราชการวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร.....

๓.๒ ชื่อทั่วไป.....วัดกัลยาณมิตร.....

๔. ที่ตั้ง แขวงวัดกัลยาณมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๕. อาณาเขต

ทิศเหนือ	จรด	แม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศใต้	จรด	คลองเจ้าพระยา , ถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่
ทิศตะวันออก	จรด	คลองเจ้าพระยา(คลองกุฎีจีน)
ทิศตะวันตก	จรด	คลองบางกอกใหญ่

๖. พิกัดแผนที่

ลำดับชุด L ๗๐๑๗ ระวัง ๕๐๓๖ II

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - RTSD พิกัดกริดทหาร ๔๗ PPR ๖๑๖๑๙๒

พิกัดกริด UTM ๔๗ ๑๕๑๙๑๗๒ N , ๖๖๑๕๙๖ E

LAT. ๑๓° ๔๔' ๑๘" N LONG. ๑๐๐° ๒๙' ๔๑" E

๗. เส้นทางสู่แหล่ง

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหารเป็นวัดขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งในสมัยโบราณเส้นทางคมนาคมหลักเป็นเส้นทางน้ำ แต่ปัจจุบันใช้เส้นทางรถเป็นหลักและเมื่อมีการตัดถนนเส้นอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ขึ้นทำให้การเดินทางสะดวกยิ่งขึ้น คือ จากวัดอรุณราชวรารามนั้นตรงขึ้นมาวัดกัลยาณมิตรจะอยู่ทางด้านซ้าย ถ้ามาจากเส้นทางถนนประชาธิปไตยจากวงเวียนใหญ่ผ่านสี่แยกบ้านแขกตรงขึ้นมาเลี้ยวซ้ายเข้าถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่ก่อนขึ้นสะพานพระปกเกล้าวัดกัลยาณมิตรจะอยู่ทางขวามือ และเส้นทางน้ำสามารถโดยสารเรือข้ามฟากจากท่าเรือปากคลองตลาดมาขึ้นตรงท่าเรือด้านหน้าวัดกัลยาณมิตรได้

๘. ลำดับความสำคัญโบราณสถาน

 สมบัติของชาติ มรดกทางวัฒนธรรมสำคัญ มรดกทางวัฒนธรรม อาคารสถานที่อนุรักษ์

๙. ประเภทของโบราณสถาน

 สิ่งก่อสร้างเดี่ยว กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง ย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี

ก. แหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นแล้ว

ข. แหล่งโบราณคดีที่ยังไม่ได้ขุดค้น

ค. แหล่งศิลปปะถ้ำ

 แหล่งประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์

๑๐. สิ่งสำคัญในบริเวณโบราณสถาน

★ ๑. พระวิหารหลวง

★ ๒. พระอุโบสถ

★ ๓๑ - ๓๘ เสนาและซุ้มเสมา

★ ๓. พระวิหารน้อย

★ ๔. หอพระธรรมมณเฑียรเฉลิมพระเกียรติ

★ ๕. ศาลาตรีมุข

★ ๖. ศาลาจตุรมุข

★ ๗. ศาลาราย

★ ๘. เก๋งจีน

★ ๙. ตึกหิน (เก๋งจีน)

★ ๑๐. ซุ้มประตู / รั้วศิลา

๑๑. เจดีย์

★ ๑๑/๑ - ๑๑/๖

★ ๑๒. ภิษ

๑๓. หอระฆัง

★ ๑๓/๑ - ๑๓/๔

๑๔. ซุ้มประตู

★ ๑๔/๑ - ๑๔/๔

★ ๑๕. เสาศิลา

★ ๑๖. ศาลาเสวิบูล

★ ๑๗. ศาลาทรงปั้นหย่า

★ ๑๘. หอกลอง

★ ๑๙. ตึกหอสมุดมนต์กัลยาณาลัย

๒๐. ภูมิสงฆ์

★ ๒๐ค๑/๑ - ๒๐ค๑/๔

★ ๒๐ค๒/๑ - ๒๐ค๒/๘

★ ๒๐ค๓/๑ - ๒๐ค๓/๔

★ ๒๐ค๔/๑ - ๒๐ค๔/๖

★ ๒๐ค๗/๑ - ๒๐ค๗/๓

★ ๒๑. อาคารเก็บอัฐิ

๒๒. สระน้ำ

★ ๒๒/๑ - ๒๒/๒

๒๓. ที่เฝ้ากระดาดาชเงินกระดาดาชทอง

๒๔. วิหารจตุรมุข

๒๕. โรงเรียนพระปริยัติธรรม

๒๖. ศาลาโถง

๒๗. ศาลาการเปรียญ

๒๘. ศาลาท่าน้ำ

๒๙. ศาลาเอนกประสงค์

๓๐. หอฉัน

๓๑. สำนักงานเจ้าคณะภาค๑๓

๓๒. เมรุ

๓๓. ศาลาสวดพระอภิธรรมศพ

๓๔. โรงครัว

๓๕. โรงจอดรถ

๑๑. พื้นที่โบราณสถานประมาณ ไร่ งาน..... ตารางวา
๑๒. อายุสมัย....รัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๓)
๑๓. โบราณสถาน ขึ้นทะเบียน ยังไม่ขึ้นทะเบียน
๑๔. การประกาศราชกิจจานุเบกษา ...ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ
ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๖ ตอน ๖๔ วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๔๙๒
๑๕. ประเภทของที่ดิน
- กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง ที่ราชพัสดุ ที่ดินเพื่อการศาสนา
- ที่ดินประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน อื่นๆ(ระบุ).....
๑๖. ผู้ทรงกรรมสิทธิ์
- ส่วนราชการ...โรงเรียนวัดกัลยาณ์ เอกชนหรือนิติบุคคล ...วัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร
- กรมธนารักษ์ กรมการศาสนา อื่นๆ
๑๗. ผู้ดูแล
- ส่วนราชการโรงเรียนวัดกัลยาณ์.....
- เอกชนหรือนิติบุคคลวัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร
- อื่นๆ.....(ระบุ).....

๑๘. ความสำคัญทางประวัติศาสตร์

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี หรือที่เรียกบริเวณนี้ว่าย่านกุฎีจีน ด้านตะวันออกของวัดกัลยาณมิตรฯ มีศาลเจ้าจีนตั้งอยู่ชื่อว่า “เกียงอันเกง” ซึ่งสมเด็จพระยาดำรง-ราชานุภาพมีพระราชวินิจฉัยว่าศาลเจ้านั้นสร้างหันหน้าแปรไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่หันหน้าตรงลงแม่น้ำหรือทางคลองกุฎีจีน ศาลเจ้านั้นพวกจีนคงสร้างแต่เมื่อที่ตรงนั้นยังเป็นหัวแหลมแม่น้ำ เลี้ยวเหมือนขอบสร้างในที่อื่นๆ เช่นเดียวกัน คือสร้างเมื่อแม่น้ำเจ้าพระยา ยังไปทางคลองบางกอกใหญ่ เวลาที่ตรงวัดกัลยาณมิตรยังเป็นแม่น้ำ ในสมัยเมื่อแรกหรือก่อนชุดคลองลัดบางกอก ครั้งรัชกาลสมเด็จพระชัยราชาธิราช คลองกุฎีจีนเป็นแนวฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยนั้น แต่ตรงที่สร้างวัดกัลยาณมิตรเห็นจะตื่นขึ้นจนเกิดคลองกุฎีจีนมาแต่ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินตั้งเมืองธนบุรีเป็นราชธานี รวบรวมผู้คนที่แตกฉานกระจัดกระจายให้มาอยู่ที่กรุงธนบุรี จึงโปรดให้พวกจีนชาวพระนครศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่ข้างเหนือ

คลองกุฎีจีนตรงที่เป็นวัดกัลยาณมิตรในปัจจุบัน เจ้าสัวมันบิดาเจ้าพระยานิกรบดินทร์มาอยู่ที่บริเวณดังกล่าว และเจ้าพระยานิกรบดินทร์เกิดในที่บริเวณนี้ จึงเป็นเหตุที่สร้างวัดกัลยาณมิตรเมื่อรัชกาลที่ ๓^๑

วัดกัลยาณมิตร สร้างขึ้นเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๖๘^๒ โดยเจ้าพระยานิกรบดินทร์-มหินทรมหากัลยาณมิตร นามเดิมว่า โต เป็นบุตรพระพิชัยวารี (มัน แซ่อึ้ง) ถวายตัวเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ตลอดเวลาที่รับราชการสนองพระเดชพระคุณนั้นเจ้าพระยานิกรบดินทร์ได้เป็นกำลังสำคัญในการค้าสำเภาไปเมืองจีน โดยทำหน้าที่ดูแลรักษาและเพิ่มพูนผลประโยชน์ในพระองค์ จนการค้าเจริญรุ่งเรือง เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ถึงกับออกพระโอบอุ้มดำรัสว่า เจ้าสัวโตเป็นมิตรที่ดีคนหนึ่งของพระองค์ ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เจ้าสัวโตจากพระยาราชสุภาวดี จึงพระราชทานนามบรรดาศักดิ์ใหม่ให้มีความหมายตามพระราชปรารภว่า เจ้าพระยานิกรบดินทร์ มหินทรมหากัลยาณมิตร

เจ้าพระยานิกรบดินทร์ เป็นผู้ที่มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นพระยาราชสุภาวดี เจ้ากรมสุรัสวดีกลาง ได้อุทิศที่บ้านเดิมของท่าน แล้วซื้อที่บ้านข้าราชการและบ้านเจ้สัว เจ้าภาษี นายอากรอื่นอีกหลายบ้าน^๓ ซึ่งเดิมเรียกว่าหมู่บ้านกุฎีจีน และสร้างวัดขึ้นตามพระราชนิยม เมื่อสำเร็จแล้วถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดพระราชทานนามให้มีความหมายเกี่ยวของระหว่างพระองค์ที่ทรงมีต่อเจ้าพระยานิกรบดินทร์ผู้สร้างวัด และเพื่อเป็นอนุสรณ์ยืนยันถึงน้ำพระทัยของพระองค์ที่ทรงมีต่อเจ้าพระยานิกรบดินทร์ซึ่งทรงถือว่าเป็นมิตรที่ดีคนหนึ่งของพระองค์ว่า “วัดกัลยาณมิตร”^๔ โดยเสด็จพระราชดำเนินเพื่อก่อพระฤกษ์พระโตวัดกัลยาณมิตร ณ วัดพฤษหบดีเดือน ๖ ขึ้น ๑๔ ค่ำ (ตรงกับวันที่ ๑๘

^๑ ส. พลายน้อย(นามแฝง). **ร้อยแปด (ที่) กรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๔๖. น.๒๑๙ – ๒๒๐.

^๒ สมศิริ ยิ้มเมือง. “วัดกัลยาณมิตร การผสมกลมกลืนทางสถาปัตยกรรม ไทย – จีน” **สยามอารยะ** ๒;๑๓ (ม.ค.๒๕๓๗), น.๑๒๐.

^๓ ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๗. น.๑๔๖.

^๔ คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. **ชื่อบ้านนามเมืองในกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖. น.๑๑๔ – ๑๑๕.

พฤษภาคม พ.ศ.๒๓๘๐)^๕ พระราชทานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดพระราชทานนามว่า “พระพุทธรูปรัตนนายก”

๑๙. ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

★ ๑. พระวิหารหลวง (ภาพที่ ๑-๒)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารหลวงและพระประธานในพระวิหารหลวง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นการสร้างช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานนามพระประธานภายในพระวิหารหลวงว่า “พระพุทธรูปรัตนนายก” ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือกันของประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่คนจีน เรียกกันตามแบบจีนว่า ซำปอกง หรือซำปอกง เมื่อถึงหน้าเทศกาลงานวัด บรรดาชาวจีนทั้งหลายจะร่วมกับทางวัดจัดงานนมัสการ มีการแสดงงิ้วที่กระจัด และเสี่ยงทายเป็นประจำในวันสิ้นเดือน ๙ ของทุกปี

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีเสาด้านหน้าซึ่งเป็นเสาก่ออิฐถือปูนเรียบ ไม่มีบัวหัวเสา โดยรอบอาคาร หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ๓ ตับ มุขด้านหน้าและด้านหลังซีกชายคาโดยรอบ ไขราประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังเป็นมุขลด ตกแต่งด้วยลวดลายพันธุ์พฤกษา ปิดทองประดับกระจก ระเบียงก่อผนังเตี้ย ๆ ก่อด้วยหินอ่อน

★ ๒. พระอุโบสถ (ภาพที่ ๓-๔)

พระอุโบสถตั้งอยู่ทางด้านขวา (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ของพระวิหารหลวง (วิหารพระพุทธรูปรัตนนายก) บนที่ตั้งเดิมของบ้านเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๐

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง ๒๐.๘๘ x ยาว ๓๐.๐ เมตร ก่อสร้างตามแบบพระราชนิยมในศิลปะจีน กล่าวคือ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลวดลายดอกไม้ประดับกระเบื้องเคลือบสลับลี ชุ่มประตู่ – หน้าต่าง ปั้นลายดอกไม้ประดับกระจก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธานหล่อด้วยสำริดปางปาเลไลยก์

จิตรกรรมฝาผนังวาดไว้บนพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างและช่องประตู่ ลบเลือนไปจนหมด แต่เดิมเคยเป็นภาพเครื่องบูชาแบบจีนที่ผนังด้านตรงข้ามพระประธาน ส่วนผนังระหว่างช่อง

^๕ ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี

หน้าต่างทั้งหมดเคยมีภาพขนาดใหญ่ของแจกันจีนปักด้วยดอกไม้ ปัจจุบันผนังส่วนนี้ถูกทาสีขาวทั้งหมดแล้ว เสาเขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์

สำหรับพื้นที่ตอนบนของทั้งสี่ผนังเป็นภาพตอนต่าง ๆ ในพุทธประวัติ ผนังด้านหลังพระประธานตอนเสด็จไปโปรดพระนางพิมพา และตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนบนของผนังด้านหน้าพระประธาน ภาพพุทธประวัติตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ด้านล่างเป็นฉากทำน้าหน้าประตูเมือง อันเป็นแหล่งชุมนุมของผู้คนต่างชาติ ต่างศาสนา ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีหลักฐานระบุว่าหน้าวัดนี้เป็นย่านจอแจ มีเรือนแพริมน้ำอยู่เป็นจำนวนมาก เรือแพขวกไขว่

★ ๓๑ - ๓๘ เสมาและซุ้มเสมา (ภาพที่ ๕-๖)

ไบเสมาสลักจากศิลา ตั้งไบเสมาคู่ ซุ้มเสมาทำด้วยศิลาเป็นยอดเจดีย์ มีเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยม เสาเสาช่อง หัวเสาสลักเป็นรูปใบไม้ ฐานแปดเหลี่ยม สลักลวดลายที่ด้านทุกด้านเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา ส่วนบนที่เป็นยอดซุ้มทำเป็นรูปทรงเหมือนเจดีย์

★ ๓. พระวิหารน้อย (ภาพที่ ๗-๘)

พระวิหารน้อยตั้งอยู่ทางด้านซ้ายของพระวิหารหลวง (วิหารพระพุทธไตรรัตนนายก) สร้างโดยเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ พร้อมกับพระอุโบสถ แล้วเสร็จในปี พ.ศ.

๒๓๗๕

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับพระอุโบสถ กล่าวคือเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ก่อสร้างตามแบบพระราชนิยมในศิลปะจีน กล่าวคือ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลวดลายดอกไม้ ประดับกระเบื้องเคลือบสลับลี สุ้มประตู - หน้าต่าง ปั้นลายดอกไม้ประดับกระจก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย มีเสาร่วมในสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูนทั้งหมด ๘ ต้น ที่เสาเขียนจิตรกรรมเป็นลวดลาย

จิตรกรรมฝาผนังบนพื้นที่เหนือช่องหน้าต่าง - ประตู เป็นเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า ซึ่งเขียนไว้เต็มผนังสกัดหน้า ใต้ลงมาระดับหน้าต่าง - ประตู วาดภาพเรื่องทศชาติชาดก จิตรกรรมฝาผนังในวิหารน้อยนั้นยังรักษาแบบอย่างจิตรกรรมประเพณีมากกว่าจิตรกรรมฝาผนังของพระอุโบสถ

★ ๔. หอพระธรรมมณเฑียรเฉลิมพระเกียรติ (ภาพที่ ๙-๑๐)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ แทนหอไตรเดิม เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระบรมราชมาตมหัยยิกากรมพระศรีสุदारักษ์ พระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบรมมาตามหัยยิกาภิบัติ (เจ้าขรัว

เงิน พระภัสดาในสมเด็จพระศรีสุทวารักษ์) พระชนกในสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระอัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หอพระธรรมตั้งอยู่ข้างพระวิหารหลวงด้านเหนือ เป็นอาคาร ๒ ชั้น ก่ออิฐถือปูน มีระเบียงล้อมรอบชั้นบน กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๑๔.๓๙ เมตร หลังคาลาด ๒ ชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันสลักไม้เป็นลายกนกเปลวเปิดทองประดับกระจก ตรงกลางสลักเป็นรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ได้แก่ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ฉลองพระบาท วาลวิชนี ธำมรงค์ ประดิษฐานเหนือพาน บนฐานบัว ๓ ชั้นประดับ - หน้าต่างตกแต่งด้วยปูนปั้นลายดอกไม้ ตรงกลางสลักรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า บนบานประดับ - หน้าต่างสลักลายดอกไม้เปิดทองประดับกระจก บันไดทางขึ้นอยู่ด้านนอกอาคาร น่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลัง รว พ.ศ. ๒๕๐๗ แต่เดิมคงเป็นอาคารที่มีบันไดทางขึ้นด้านในอาคาร

ภายในหอชั้นบนประดิษฐานตู้พระธรรมจตุรमुख สลักลายปิดทอง ๑ ตู้ และเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่างๆ

★ ๕. ศาลาตรีमुख (ภาพที่ ๑๑)

ศาลาตรีमुख จากรูปแบบสถาปัตยกรรม คงสร้างขึ้นในคราวเดียวกับระยะแรกของการสร้างวัด คือในราว พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๓๘๐ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เนื่องจากการวางแผนผังของอาคารที่อยู่บริเวณทางเข้าสู่พระวิหารหลวงอันเป็นสถาปัตยกรรมหลักของวัด ลักษณะของศาลาตรีमुखเป็นอาคารทรงไทย หลังคาเป็นชั้นลาด ๒ ชั้น หน้าบันของศาลาตรีमुखปิดทองประดับกระจกเป็นลวดลายดอกไม้ หน้าบันด้านข้างสลักเป็นรูปเทพบุตร พระหัตถ์ถือธูปสมุดประทับยืนในซุ้มเรือนแก้ว ชายคาลาดลง ด้านในมีเสาสี่เหลี่ยม ๘ ต้นรองรับชายคาลาดหลังคาลาด โครงสร้างเครื่องบนอาคารเป็นไม้ มีการเขียนลวดลายจิตรกรรมเป็นลายดอกไม้

★ ๖. ศาลาจัตุรमुख (ภาพที่ ๑๒)

ศาลาจัตุรमुख เดิมเรียกสะพานท่าฉนวน ซึ่งเป็นศาลาท่าน้ำอยู่สุดถนนที่ทอดมาจากหน้าพระวิหารหลวงดังนั้นจึงน่าจะสร้างขึ้นในคราวเดียวกับศาลาตรีमुख คือช่วงพ.ศ. ๒๓๗๑ - ๒๓๘๐ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารโถงทรงไทย ตั้งอยู่ด้านหน้าวัด หลังคาทรงจั่ว ๓ ด้าน (ภาพที่) ประดับ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่หน้าบันของมุขทั้ง ๓ ด้าน สลักไม้ปิดทองประดับกระจกเป็นลวดลายดอกไม้ หลังคา มุงกระเบื้องเกล็ด แต่อีกหนึ่งมุขที่อยู่ด้านในเป็นหลังคาแบบจีน (ภาพที่) ที่จั่วมีปูนปั้นประดับ เสาที่รองรับมุขหลังคาเป็นเสาก่ออิฐถือปูนสี่เหลี่ยม

★ ๗. ศาลาราย (ภาพที่ ๑๓-๑๖)

ศาลาราย มีทั้งหมด ๔ หลัง อยู่บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถและพระวิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน จากโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่หลงเหลืออยู่ เดิมคงเป็นศาลารายที่เป็นแบบศาลาโถง ไว้สำหรับพุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไป ใช้เป็นที่เตรียมข้าวของเพื่อทำบุญ แต่สภาพปัจจุบันถูกดัดแปลงบางส่วนใช้เป็นที่บรรจ้อัฐิ

★ ๘. เก๋งจีน (ภาพที่ ๑๗)

ศาลาเก๋งจีน ๒ หลัง ตั้งอยู่ริมถนนบริเวณกึ่งกลางระหว่างศาลาท่าน้ำจตุรमुख ด้านหน้าวัดกับศาลาตรีมุข ด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะจีน คงสร้างขึ้นในคราวเดียวกับสถาปัตยกรรมหลักของวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓

ศาลาเก๋งจีน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมมีรูปแบบเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนมีฟาไลรอบ

★ ๙. ตึกหิน (เกซิ่น) (ภาพที่ ๑๘)

ตึกหิน (เกซิ่น) ตั้งอยู่บริเวณด้านหลังศาลาการเปรียญ ตึกหินนี้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) สร้างขึ้นไว้สำหรับเป็นสถานที่รวบรวมอัฐิและวัตถุจารึกนามของบรรพบุรุษ แต่การสร้างยังไม่ทันสำเร็จเรียบร้อยดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างศาลาการเปรียญขึ้น (ปัจจุบันรื้อไปแล้ว) ณ บริเวณหน้าตึกหินนี้ การนั้นจึงค้างอยู่

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของตึกหิน เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาเป็นลักษณะคล้ายอาคารแบบจีน

★ ๑๐. ซุ้มประตู / รั้วศิลา (ภาพที่ ๑๙)

ซุ้มประตูศิลา ซุ้มประตูด้านหน้าวิหารหลวง รูปแบบสถาปัตยกรรมจีน ทำด้วยศิลาประกอบด้วยซุ้ม และแนวรั้วศิลาทางเดินก่อนเข้าสู่ซุ้ม

๑๑. เจดีย์

★ ๑๑/๑ เจดีย์บรรจ้อัฐิเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) สร้างโดยเจ้าพระยาธรรมาธิปัตย์ (รอด) เมื่อยังเป็นพระยาราชวรานุกูล เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๐๗^๖ เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ทำด้วยหินอ่อนตั้งอยู่บนฐานสูง มีกำแพงแก้วล้อมรอบ (ภาพที่ ๒๐)

^๖ พระมหาเสง. ประวัติวัดกัลยาณมิตร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวินัยกิจโกศล (ตรี)

- ★ ๑๑/๒ เจดีย์ทำจากศิลาสีเขียว มีฐานสูง รูปทรงเหมือนกะแบบสถาปัตยกรรมจีน ส่วนยอดทำเป็นแบบปราสาท และที่มุมทั้งสี่มีขนาดเล็กประดับอยู่ (ภาพที่ ๒๑)
 - ★ ๑๑/๓ เจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าอภัยกาเธอ กรมหลวงวรเสวรสสุตา ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗ (ภาพที่ ๒๒)
 - ★ ๑๑/๔ เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้าพระยารัตนบดินทร (รอด) (ภาพที่ ๒๓)
 - ★ ๑๑/๕ - ๑๑/๖
- เจดีย์หมายเลข ๑๑/๕ และ ๑๑/๖ เป็นเจดีย์หินอ่อนสีขาว ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานสูง โดยเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ ตั้งอยู่ด้านข้างของศาลาตรีมุข (ภาพที่ ๒๔-๒๕)

★ ๑๒. ณะ

ณะ เป็นเจดีย์แบบสถาปัตยกรรมจีนทำด้วยหินสีเขียว มีอยู่ ๒ ชั้น ตั้งอยู่ด้านหน้าเยื้องกับวิหารหลวง ถัดออกมาจากเจดีย์หินอ่อน ๑๑/๕ และ ๑๑/๖ เป็นนระทรงหกเหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานศิลาหกเหลี่ยมและมีแท่นศิลาหกเหลี่ยมรองรับเจดีย์ระฆังอีกชั้นหนึ่ง เป็นนระสูงลดหลั่นกันหกชั้น ส่วนยอดบนสุดทำเป็นบัวซ้อนกัน ๓ ชั้น (ภาพที่ ๒๖)

๑๓. หอระฆัง

- ★ ๑๓/๑ สร้างปี พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยพระสุนทรสมาจาร (พรหม) สร้างระฆังใบใหญ่ สูงจากปากระฆังถึงบัว ๒.๔๖ เมตร ช่างไทยหล่อแต่ไม่สำเร็จ จึงต้องใช้ช่างญี่ปุ่นหล่อถึง ๓ ครั้ง ถึงจะสำเร็จประดิษฐานอยู่บริเวณด้านหน้าพระวิหารหลวง (ภาพที่ ๒๗)
- ★ ๑๓/๒ พระสุนทรสมาจาร (พรหม) สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นหอระฆังสูง ๒ ชั้น โดยชั้นล่างเป็นซุ้มประตูทางเข้าของกำแพงที่แบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส (ภาพที่ ๒๘)
- ★ ๑๓/๓ หอระฆังก่ออิฐถือปูนย่อเหลี่ยม ตั้งอยู่หลังพระวิหารหลวง ฐานโดยรอบ ๑๓.๓๗ เมตร ตัวระฆังวัดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔๙ ซม. มีคำจารึกว่าตาสั่งสร้างเมื่อปีฉลู จ.ศ. ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) (ภาพที่ ๒๙)
- ★ ๑๓/๔ สร้างปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เปี้ย) เมื่อยังเป็นพระเทพมุนีได้สร้างระฆังพร้อมด้วยหอ ที่มุมกุฏิคณะเจ้าอาวาส ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นหอระฆัง ๒ ชั้น ชั้นล่างเป็นปูนส่วนชั้นบนเป็นไม้รอบชายคามีการประดับไม้ลายฉลุ (ภาพที่ ๓๐)

๑๔. ชุ่มประตู่

★ ๑๔/๑ เป็นชุ่มประตู่กำแพงเขตพุทธาวาสด้านทิศตะวันออก เป็นชุ่มที่มีขนาดใหญ่กว่าชุ่มประตูด้านอื่น ๆ โดยทำเป็นหลังคาทรงจั่ว ที่หน้าบันจั่วไม่มีลวดลายตกแต่ง หลังคามีชายคาปีกนกยื่นออกมา มีเสารับน้ำหนักของชายคา หลังคามุงกระเบื้องเกดัด บานประตูทางเข้าเป็นไม้ (ภาพที่ ๓๑)

★ ๑๔/๒ ชุ่มประตู่กำแพงเขตพุทธาวาส อยู่ด้านทิศใต้ ด้านหน้าคณะ ๕ หลัง พระอุโบสถ เป็นชุ่มประตูก่ออิฐถือปูนทางเข้าวงโค้ง บานประตูเป็นบานไม้ หลังคาทรงจั่ว หน้าบันประดับด้วยปูนปั้นเป็นลายสามเหลี่ยมบรรจด้วยลายวงกลมด้านในเป็นรูปดอกประจายาม บริเวณขอบหน้าบันตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลายคล้ายริ้วผ้า (ภาพที่ ๓๒)

★ ๑๔/๓ ชุ่มประตู่กำแพงเขตพุทธาวาส ชุ่มประตู ด้านทิศใต้ ด้านหน้าคณะ ๓ หลัง หอพระธรรมมณเฑียรฯ ลักษณะคล้ายกับชุ่มประตู่ ๑๔/๒ คือเป็นชุ่มประตูก่ออิฐถือปูนทางเข้าเป็นวงโค้ง บานประตูเป็นบานไม้ หลังคาทรงจั่ว หน้าบันประดับด้วยปูนปั้นเป็นลายสามเหลี่ยมบรรจด้วยลายวงกลมด้านใน บริเวณขอบตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลายคล้ายริ้วผ้า (ภาพที่ ๓๓)

★ ๑๔/๔ ชุ่มประตู่กำแพงเขตพุทธาวาส ด้านทิศตะวันตก ติดกับคณะ ๒ ลักษณะคล้ายกับชุ่มประตู่ ๑๔/๒ , ๑๔/๓ เป็นชุ่มประตูก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่ว หน้าบันเรียบ บริเวณขอบตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นลายคล้ายริ้วผ้า (ภาพที่ ๓๔)

★ ๑๕. เสาศิลา (ภาพที่ ๓๕-๔๒)

เสาศิลา เสาศิลาภายในวัดกัลยาณมิตรมีอยู่ด้วยกันหลายจุด โดยเริ่มตั้งแต่ด้านหน้าวัด ดังนี้ ด้านข้างติดกับศาลาท่าน้ำจตุรมุขมีเสาศิลาขุดเป็นสิงห์โตขนาดเล็กอยู่ ๑ คู่ และในแนวเดียวกับศาลาท่าน้ำมีเสาศิลาสี่เหลี่ยมซึ่งตั้งอยู่บนแท่นสี่เหลี่ยมมีมังกรพันรอบเสาอยู่ ๑ คู่และถัดออกไปจากเสาศิลามังกรเป็นเสาศิลาที่มีขนาดสูงกว่าเสามังกร โดยทำยอดเป็นรูปหงส์สีทองตั้งอยู่บนแท่นสี่เหลี่ยม แต่ปัจจุบันเสาได้มีการตกแต่งด้วยหินล้างแล้ว

ที่ด้านหน้าของศาลาตรีมุขเข้าสู่เขตพุทธาวาสภายในกำแพงแก้ว มีเสาศิลาสี่เหลี่ยมดำ อีก ๑ คู่ โดยยอดทำเป็นรูปดอกบัวตั้งอยู่บนแท่นสี่เหลี่ยมมีแผ่นศิลาชนาบข้างที่โคนเสาซึ่งปัจจุบันแท่นสี่เหลี่ยมนั้นเหลือแค่ส่วนบนเพียงเล็กน้อยเนื่องจากส่วนล่างได้มีการถมพื้นเพิ่มขึ้นใหม่ และทางด้านหน้าศาลาตรีมุขเยื้องไปทางโรงเรียนมีเสาศิลาที่มีอักษรมงคลเงินอยู่แต่เหลืออยู่เพียงด้าน

เดียว และที่ติดกับทางเข้าด้านหน้าของศาลาตรีมุขมีสิงห์โตศิลา ๑ คู่อยู่บนแท่นสี่เหลี่ยม ติดกับรูปสิงห์โตเป็นเสาศิลารูปสิงห์โตขนาดเล็ก ๑ คู่

เสาศิลาด้านในเขตกำแพงแก้วข้างศาลาตรีมุขเป็นเสาขนาดเล็ก ๑ คู่ ยอดทำเป็นรูปดอกบัว ส่วนที่เป็นแท่งเสาสลักเป็นลายดอกไม้และกิ่งก้านใบ

เสาศิลาที่อยู่ถัดจากเสาศิลาดอกบัว เป็นเสาสีงห์เล็กแต่เหลืออยู่เพียงด้านเดียว คือด้านที่ไปทางโบสถ์

ด้านนอกกำแพงแก้วตรงกับซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาสชั้นใน มีเสาศิลากลมขนาดใหญ่ที่แท่งเสาเป็นแบบเรียบเกลี้ยง ยอดทำเป็นรูปดอกบัวตูมซ้อนกัน ๒ ชั้น

เสาศิลาด้านในเขตกำแพงแก้วหน้าพระอุโบสถตรงกับซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาสชั้นใน เป็นเสาศิลากลมขนาดใหญ่ มีมังกรพันรอบเสา และส่วนยอดทำเป็นดอกบัวตูมซ้อนกัน ๒ ชั้น และด้านข้างของพระอุโบสถด้านที่มาจากพระวิหารหลวงมีเสาศิลาขนาดเล็กยอดเป็นรูปดอกบัวตูมอยู่อีก ๑ คู่

★ ๑๖. ศาลาเสวิกุล (ภาพที่ ๔๓)

สร้างขึ้นเมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงภัทราวุดี และพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงเจริญศรีชนมายุ ทรงสร้างศาลาติดกับกำแพงแก้วหนึ่งหลัง หลังพระวิหารหลวงด้านตะวันตก เสาก่ออิฐถือปูน หลังคามุงสังกะสี ภายในศาลามีเจดีย์ครึ่งซีกประดิษฐานอยู่หนึ่งองค์ บรรจุอัฐินางนัย เสวิกุล นางอ่อม เสวิกุล นางเปลียน เสวิกุล โดยภายในศาลามีจารึกระบุ “พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงภัทราวุดี และพระนางเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงเจริญศรีชนมายุ ทรงสร้างเมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อประทานให้บรรจุอัฐิของบรรพบุรุษและผู้ที่อยู่ในตระกูล เสวิกุล ต่อไป”

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารโถงสร้างชิดกับกำแพงแก้ว โดยก่อเสาและผนังขึ้นมา ด้านหน้าก่อเสา ๔ ต้น แต่ไม่ได้ก่อผนังทำให้เป็นศาลาโถง ซึ่งเข้า – ออกได้ทั้งด้านหน้าและด้านข้างอาคาร หลังคาทรงจั่ว และมีชายคาปีกนกโดยรอบอาคาร ปัจจุบันหลังคามุงด้วยกระเบื้องลอนเล็ก

★ ๑๗. ศาลาทรงปั้นหย่า (ภาพที่ ๔๔)

สร้างขึ้นเมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงภัทราวุดี และพระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าหญิงเจริญศรีชนมายุทรงสร้างศาลาบอกพระปริยัติธรรมหนึ่งหลัง

บริเวณหลังพระวิหารหลวง เสากออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง กันสาดมุงสังกะสี สร้างเจดีย์
อนุสาวรีย์หนึ่งองค์ ประดิษฐานอยู่ภายในศาลาและมีรั้วไม้ ๓ ด้าน ทรงอุทิศในนามพระยาชัยวิชิต
(ช่วง) และท่านผู้หญิง (ปุก) ผู้เป็นอัยยิกาและอัยยิกา

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นศาลาโถงที่สร้างขึ้นชิดกับกำแพงแก้ว โดยการก่อเสาด
และผนังขึ้นมาบนกำแพงแก้ว ด้านหน้าก่อเสาดแต่ไม่มีการก่อผนัง ทำให้มีลักษณะเป็นศาลาโถง หน้า
อาคารมีมุขทางเข้ายื่นออกมา หลังคาทรงปั้นหยา หลังคามุขทรงปั้นหยาเช่นเดียวกัน มีการชกชายคา
ปีกนกโดยรอบ ปัจจุบันหลังคามุงด้วยกระเบื้องลอนเล็ก

★ ๑๘. หอกลอง (ภาพที่ ๔๕)

ตั้งอยู่ในบริเวณคณะ ๔ ติดกำแพงคณะด้านทิศตะวันออก ตามประวัติว่าสร้าง
เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยพระสุนทรสมาจาร (พรหม)

★ ๑๙. ตึกหอสมุดมณฑลรัตนาลัย (ภาพที่ ๔๖)

ตึกหอสมุดมณฑลรัตนาลัย ตั้งอยู่ในบริเวณคณะ ๔ ส่วนด้านหน้าคณะ ใกล้กับเขต
พุทธาวาส ด้านหลังพระวิหารหลวง ตามประวัติว่าสร้างเมื่อ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยพระสุนทร
สมาจาร (พรหม) ด้านหน้าตัวอาคารมีจารึกเขียนว่าพระราชทานนามตึกหอสมุดมณฑลรัตนาลัย

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น ผนังเป็นไม้สัก หลังคา
มุงกระเบื้องว่าว

๒๐. กุฏิสงฆ์

คณะ ๑ (★ ๒๐ค๑/๑ - ๒๐ค๑/๔)

★ ๒๐ค๑/๑ (ภาพที่ ๔๗)

ตามประวัติวัดไม่ได้ระบุผู้สร้างและปี พ.ศ. ที่สร้าง แต่มีการระบุว่าพระวินัยกิจโกศล
(ตรี) ได้ปฏิสังขรณ์กุฏิก่ออิฐถือปูนสองหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

กุฏิก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว ๒ ห้อง เป็นเรือนยาว มีหลังคาทรงจั่ว มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ
ส่วนชายคาด้านหน้าจั่วทั้ง ๒ ด้านมีกันสาดซึ่งมีคันทวยไม้แบบเรียบ ๆ ค้ำยัน ประตู - หน้าต่าง ทำ
ด้วยไม้บานเปิดคู่ ตรงกลางเป็นอกเลา

★ ๒๐ค๑/๒ (ภาพที่ ๔๘)

เป็นกุฏิเจ้าอาวาส ตามประวัติวัดกล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
(เปีย) ได้บริจาคทรัพย์ส่วนตัวบ้าง หิงมผู้เป็นหลานบริจาคบ้าง สร้างกุฏิไม้สักหนึ่งหลังในคณะเจ้า
อาวาส หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์

เป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นล่างฝังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเสาดัดผนังตกแต่งด้วยปูนปั้น
 เชาะร่อง เสาสี่เหลี่ยม ด้านกว้างมีหน้าต่าง ๓ บาน ด้านยาวมีหน้าต่าง ๕ บาน หน้าต่างแต่ละบานมี
 กันสาดเฉพาะช่องหน้าต่างเป็นรูปห้าเหลี่ยม กันสาดทำด้วยไม้ ชาญคาไม้ฉลุ ผนังคอนกรีต ซึ่งก้อยื่น
 ออกมามากกว่าผนังชั้น ๒ ซึ่งเป็นไม้ สันนิษฐานว่าอาจจะมีการก่อผนังเพิ่มภายหลัง

ชั้นบน ผนังเป็นไม้ ติ้ไม้ตามแนวตั้งในส่วนใต้วงกบหน้าต่าง ส่วนระดับเดียวกับ
 หน้าต่างขึ้นไปติ้ไม้ตามแนวนอน หน้าต่างบริเวณมุขด้านหน้า หน้าต่างค่อนข้างสูง เป็นบานลูกฟักไม้
 กระดานคุณสมบัติไม้ ส่วนประตูที่เปิดสู่ระเบียงหน้ามุขเป็นบานพับ บานเป็นลูกฟักไม้
 กระดานคุณสมบัติไม้ กันสาดบริเวณหน้าต่างแต่ละบานทำด้วยไม้หักเข้ามุมตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุ

★ ๒๐ค๑/๓ (ภาพที่ ๔๙)

ไม่ทราบประวัติการสร้างที่แน่ชัด ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคาร ๒ ชั้น ครึ่ง
 ตึกครึ่งไม้ คือ ด้านที่เป็นกำแพงติดกับแนวถนนก่ออิฐฉาบปูน เสาติดผนังตกแต่งด้วยการเชาะร่องใน
 แนวนอน หน้าต่างของผนังด้านนี้ เป็นบานเปิดคู่ลูกฟักผสมบานเกล็ด ช่องแสงด้านบนเป็นบานเกล็ด
 ไม้ ส่วนผนังปูนด้านหลังซึ่งเป็นเขตกันคณะ ๘ นั้น ลักษณะเดียวกันคือมีเสาดัดผนังยื่นออกมาและ
 ตกแต่งด้วยการเชาะร่องเป็นเส้นในแนวนอน

ชั้นบนเป็นเสาไม้และผนังไม้ติ้ตามแนวนอน หน้าต่างบานเปิดคู่เป็นบานลูกฟักผสม
 บานเกล็ดไม้เช่นเดียวกับชั้นล่าง หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว

★ ๒๐ค๑/๔ (ภาพที่ ๕๐)

กฎึ ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ ผนังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ชั้นล่างมีการกันห้องใหม่ด้านหลังของ
 อาคาร ด้านหน้าเป็นระเบียง เสาปูนขนาดใหญ่ ตกแต่งด้วยการเชาะร่อง ผนังเป็นปูนฉาบเรียบ

ชั้นบน ผนังเดียวกับชั้นล่าง คือ มีระเบียงด้านหน้าเป็นระเบียงไม้ลูกกรงเป็นไม้ฉลุ
 ลวดลายต่อเนื่องกัน ผนังไม้ติ้ตามแนวนอน ประตู – หน้าต่างบานลูกฟักผสมบานเกล็ดไม้ ส่วนบน
 ของผนังทำเป็นช่องแสงโดยใช้ไม้ฉลุตีในแนวตั้งยาวตลอด หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว
 ชาญคาตกแต่งด้วยไม้ฉลุทั้ง ๓ ด้าน

คณะ ๒ (★ ๒๐ค๒/๑ – ๒๐ค๒/๘)

★ ๒๐ค๒/๑ – ๒๐ค๒/๕ (ภาพที่ ๕๑-๕๒)

หมู่กฎึในคณะสองเป็นกฎึที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยพระครูสุนทรภาษสุโกศล
 (ทับ) เมื่อยังเป็นพระครูปลัดนิพัทรโพธิพงศ์ ได้จัดการรื้อฟื้นนอกชานไม้ในคณะหลังโรงเรียนรัตนบ
 ดินทร์แล้วถมให้สูงเท่าเดิม ปูกระเบื้องซีเมนต์

เป็นกุฏิหมู่ อยู่ติดกับแนวกำแพงวัดด้านทิศตะวันตก ล้อมรอบหอดฉัน ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เป็นกุฎีก่ออิฐถือปูน หลังคาจั่วมีชายคา ซึ่งมีคันทวยไม้เรียบ ๆ รองรับ หลังคามุงกระเบื้องเกลาด ด้านหน้าเป็นระเบียง มีเสาปูน รับน้ำหนักชายคา

★ ๒๐ค๒/๖ (ภาพที่ ๕๓)

สร้างขึ้นเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยเจ๊ก มารดาชวน บุตรีพร้อมด้วยญาติสร้างกุฏิหลังหนึ่งข้างกำแพงแก้วด้านตะวันตก (ข้างสระแก้วกัลยา) ชั้นบนเป็นไม้สัก ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์

กุฏิ ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ ชั้นล่างเสาปูนติดผนังเซาะร่อง วงกบประตู หน้าต่างเป็นวงโค้ง ส่วนโค้งด้านบนประดับด้วยลายไม้ฉลุ ซึ่งในปัจจุบันมีการต่อเติมอาคารออกมา

ชั้นบน ผนังเป็นไม้ ติ้ไม้ตามแนวนอน ซึ่งแต่เดิมพื้นที่ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นระเบียงแต่มีการต่อเติมห้องเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย หน้าต่างชั้นบนหน้าจึงถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิมแล้ว หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว

★ ๒๐ค๒/๗ (ภาพที่ ๕๔)

ตามประวัติวัดกล่าวว่า สร้างขึ้นเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยพระครูสุนทรการุญญโกศล (ทับ) เมื่อยังเป็นพระครูปลัดนิพัทรโพธิพงษ์ สุวานานุกรมของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เปี้ย) บริจาคทรัพย์ร่วมกับพระอาจารย์อ่ำและนางเจ๊กสร้างกุฏิไม้สักหลังหนึ่ง มุมกำแพงแก้วด้านตะวันตก เสาก่ออิฐถือปูนพื้นล่างลาดซีเมนต์ หลังคามุงสังกะสี

กุฏิครึ่งตึกครึ่งไม้ กล่าวคือชั้นล่างเสาและผนังก่ออิฐถือปูน ส่วนชั้นบนเป็นอาคารครึ่งไม้ ผนังไม้ตีตามแนวนอน หลังคาทรงจั่ว มีชายคายื่นออกมาโดยรอบอาคาร ปัจจุบันมุงกระเบื้องลอนเล็ก

ประตูชั้นบนเป็นบานพับยาวตลอดแนวที่เปิดสู่ระเบียงด้านหน้า บานด้านบนเป็นบานเกลาด ด้านล่างของบานเป็นลูกฟักกระดานดุน ลูกทรงกระเบื้องทำจากไม้ฉลุลาย หน้าต่างชั้นบนเป็นบานเกลาดไม้ผสมลูกฟัก ด้านบนเหนือกรอบหน้าต่าง ๓ บาน เป็นวงโค้งระบุดัวอักษรแต่ละบานว่า อ พ จ

ชั้นล่างของอาคารมีการต่อเติมอาคารออกมา โดยก่ออิฐบล็อกเป็นผนัง บันไดทางขึ้นอยู่ภายในอาคาร แต่เดิมน่าจะอยู่ด้านนอก

★ ๒๐ค๒/๘ (ภาพที่ ๕๕)

ตามประวัติวัดกล่าวว่าสร้างขึ้นเมื่อปีฉลู (พ.ศ. ๒๔๕๖) โดยพระครูสุนทรการชัฐโกศล (ทับ) เมื่อยังเป็นพระครูปลัดนิพัทรโพธิพงษ์ สร้างหอเก็บหนังสือธรรมหลังหนึ่งในคณะหลังโรงเรียนรัตนบดินทร (คณะสโมสรม) เสาก่ออิฐถือปูน พื้นฝาไม้สัก หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์

เป็นกุฏิ ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ โดยชั้นล่างทำเป็นทางเดินทะลุเข้ามายังหมู่กุฏิคณะ ๓ และหอฉันได้ ชั้นล่างนี้มีการกันห้องโดยใช้ประตูบานลูกฟักผสมบานเกล็ดไม้ เป็นบานพับเปิดปิด ด้านบนเป็นช่องแสงโดยใช้ไม้ฉลุ หน้าต่างเป็นบานเกล็ด บานเดี่ยว มีช่องแสงเป็นวงโค้ง

เสาด้านหน้าและผนังด้านหน้าเป็นลายคล้ายการก่ออิฐ มีบันไดทางขึ้นเป็นไม้ ซึ่งค่อนข้างชำรุด ฐานระเบียงด้านบน ประตูและหน้าต่างด้านบนเป็นบานไม้ลูกฟักผสมบานเกล็ด ผนังอาคารชั้นบนตีไม้แนวตั้ง ชายคาเป็นไม้ฉลุ หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าว

คณะ ๓ (★ ๒๐ค๓/๑ - ๒๐ค๓/๔)

★ ๒๐ค๓/๑ (ภาพที่ ๕๖)

หมู่กุฏิคณะ ๓ คงเป็นรูปแบบกุฏิที่มีมาตั้งแต่แรกสร้างวัด เป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่วมุงกระเบื้องเกล็ด ส่วนโครงสร้างหลังคา เป็นเครื่องไม้ ชายคาด้านนอกมีเท้าแขนไม้ค้ำยัน

อาคารอยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ๕ ห้อง ผนังด้านนอกของอาคารเป็นกำแพงคณะ ๓ ด้านนี้มีช่องหน้าต่าง ๑๐ ช่อง บานหน้าต่างเป็นบานไม้ หย่องใต้หน้าต่างแกะไม้เป็นริ้วในแนวตั้ง มีชานระเบียงยาวตลอดแนวด้านหน้า เสาด้านหน้ารองรับชายคาหลังคาลดชั้นด้านหน้า มีบันไดทางขึ้น ๓ ทาง ที่มุมหัวท้ายอาคารมีมุขยื่นออกมาเป็นห้องเล็ก ๒ ห้อง

★ ๒๐ค๓/๒ (ภาพที่ ๕๗)

กุฏิหลังนี้ตั้งอยู่ด้านข้าง ติดกับถนนที่คั่นระหว่างคณะ ๑ กับคณะ ๓ ผนังของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดห้องเดียว มีช่องหน้าต่าง ๓ ช่อง หน้าต่างเป็นบานไม้ หย่องใต้หน้าต่างแกะไม้เป็นริ้วในแนวตั้ง อาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงจั่ว มุงกระเบื้องเกล็ด ผนังด้านหนึ่งของอาคารทำหน้าที่เป็นกำแพงคณะ มีชานระเบียงด้านหน้า

★ ๒๐ค๓/๓ - ๒๐ค๓/๔ (ภาพที่ ๕๘)

กุฏิ ๒ หลังนี้ ตั้งอยู่ส่วนกลางของคณะ ๓ เป็นกุฏิผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดห้องเดียว อาคารก่ออิฐถือปูน ทรงไทย หลังคาทรงจั่ว มุงกระเบื้องเกล็ด ด้านหน้าและด้านข้างของอาคารเป็นชายคาหลังคาลด มีเสาด้านหน้ารองรับโดยรอบ

คณะ ๔ (๒๐ค๔/๑ - ๒๐ค๔/๖)**★ ๒๐ค๔/๑ (ภาพที่ ๕๙)**

สร้างขึ้นเมื่อปีเถาะ พ.ศ.2458 พระสุนทรสมาจาร (พรหม) สร้างกุฏิติก ๒ ชั้นหลัง
๑ ในคณะหลังพระวิหารหลวง กว้าง ๑๕ เมตร สูง ๑๔ เมตร ยาว ๑๗.๕๐ เมตร

★ ๒๐ค๔/๒ (ภาพที่ ๖๐)

สร้างเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๗ โดยพระสุนทรสมาจาร (พรหม) เป็นกุฏิทรงปั้นหยา ๒ ชั้น
กว้าง ๖ เมตร สูง ๑๑ เมตร ยาว ๑๔ เมตร มุขกว้าง ๒.๕๐ เมตร ยาว ๔ เมตร หลังคามุงด้วยสังกะสี

★ ๒๐ค๔/๓ (ภาพที่ ๖๑)

สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๖๐ โดยพระสุนทรสมาจาร (พรหม) เป็นกุฏิติก ๒ ชั้น
กว้าง ๖.๕๐ เมตร สูง ๑๒ เมตร ยาว ๑๔ เมตร มุขกว้าง ๓ เมตร ยาว ๓.๕๐ เมตร สูง พื้นล่างปู
กระเบื้องซีเมนต์ พื้นบนไม้สัก หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์

★ ๒๐ค๔/๔ (ภาพที่ ๖๒)

สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ โดยพระสุนทรสมาจาร (พรหม) เป็นกุฏิติก ๒ ชั้น กว้าง ๖.๕๐
เมตร ยาว ๑๔ เมตร สูง ๑๒ เมตร มุขกว้าง ๓ เมตร ยาว ๓.๕๐ เมตร พื้นล่างลาดซีเมนต์ พื้นบนเป็นไม้สัก
หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์

★ ๒๐ค๔/๕ (ภาพที่ ๖๓)

สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๓ พระสุนทรสมาจาร (พรหม) สร้างกุฏิ ๒ ชั้นหลัง ๑ ในคณะ
หลังพระวิหารหลวง กว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๑๔.๕๐ เมตร สูง ๑๒ เมตร พื้นล่างลาดซีเมนต์ พื้นบนไม้ตะแบก
หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สิ้นเงิน ๗๘๗๘ บาท

★ ๒๐ค๔/๖ (ภาพที่ ๖๔)

ปีระกา พ.ศ. ๒๔๗๖ พระสุนทรสมาจาร (พรหม) สร้างศาลา "ธรรมสภา" หลัง ๑ ในคณะ
หลังพระวิหารหลวง กว้าง ๔ เมตร สูง ๕.๕๐ ยาว ๙.๕๐ เมตร พื้นและเครื่องบนไม้ตะแบก หลังคามุงสังกะสี
สิ้นเงิน ๓๖๐ บาท ๘๕ สตางค์

คณะ ๗ (๒๐ค๗/๑ - ๒๐ค๗/๓)**★ ๒๐ค๗/๑ - ๒๐ค๗/๓ (ภาพที่ ๖๕-๖๖)**

กุฏิทั้ง ๓ หลังในคณะ ๗ นี้ อยู่ สุทธิรักษาแพงเขตสังฆาวาสด้านตะวันออก ลักษณะผังเป็น
สี่เหลี่ยมผืนผ้า อาคารก่ออิฐถือปูน ขนาดเล็ก ห้องเดียว หลังคาทรงจั่ว มุงกระเบื้องเกล็ด แต่เดิมคงมีชาน
ระเบียง ปัจจุบันบางส่วนปิดทับเพื่อเพิ่มขนาดห้อง

★ ๒๑. อาคารเก็บอัฐิ (ภาพที่ ๖๗)

อาคารเก็บอัฐิ ที่หน้าอาคารเขียนว่าอนุสาวรีย์ ที่ระลึกจารึกนามให้นางทิม สาลี พ.ศ. ๒๕๖๓ ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว หลังคาแบบเรียบ ทำเป็นจั่วสามเหลี่ยมซ้อนกัน ๒ ชั้น หน้าจั่วของอาคารทำเป็นรูปสามเหลี่ยม ที่หน้าบันสามเหลี่ยมด้านนอกทำเป็นปูนปั้นลวดลายผ้ามา่าน ตรงกลางเป็นบันปูนลายดอกไม้และเครือเถาในกรอบวงกลม ซ่างๆ เป็นกรอบรูปสามเหลี่ยม ด้านหน้าอาคารทำเป็นระเบียงมีซุ้มประตูทางเข้ารูปวงโค้งกลีบบัว ประตูทางเข้าอาคารเป็นบานประตูไม้ลายลูกฟักกระดานดุน

๒๒. สระน้ำ

★ ๒๒/๑ (ภาพที่ ๖๘)

สระน้ำอยู่ในคณะ ๔ ไม่ทราบประวัติที่แน่ชัด แต่ปรากฏหลักฐานในแผนที่โบราณซึ่งสำรวจเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๕,๒๕๗๓ ในสมัย ร.๖- ร.๗

★ ๒๒/๒ (ภาพที่ ๖๙)

สระน้ำขนาดเล็ก ภายในคณะ ๒ ลักษณะก่ออิฐฉาบปูน ปัจจุบันมีการก่อผนังป่อขึ้นมาเป็นลูกทรงก้นตอกโดยรอบ สูงจากพื้นประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ไม่ทราบประวัติที่แน่ชัดแต่ปรากฏหลักฐานในแผนที่โบราณซึ่งสำรวจเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๕,๒๕๗๓ ในสมัย ร.๖- ร.๗

๒๑. ลักษณะการใช้งานปัจจุบัน.....ใช้งานตามปกติ.....

๒๒. การดำเนินการอนุรักษ์

เร่งด่วน จำเป็นแต่ไม่เร่งด่วน ยังไม่มีความจำเป็น

๒๓. ผู้วิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียง และจัดทำรายงาน

๑. หัวหน้าทะเบียนโบราณสถาน- นางวรรณณี ภูมิจิตร นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ
และข้อมูลโบราณคดี

๒. ตรวจรายงาน นางจิราพร กิ่งทัพหลวง นักโบราณคดีปฏิบัติการ

นายสิทธิชัย พุดดี นักโบราณคดีปฏิบัติการ

๓. คณะทำงาน นางสาวสมลักษณ์ คำตรง นักวิชาการวัฒนธรรม

นางสาววิภารัตน์ ประดิษฐ์อาชีพ นักวิชาการวัฒนธรรม

๒๔. วัน/เดือน/ปีที่สำรวจ.....๕ - ๑๘ พฤศจิกายน, ๘ - ๙ ธันวาคม ๒๕๖๖

๒๕. ที่มาของข้อมูล

พระมหาเสง. **ประวัติวัดกัลยาณมิตร**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวินัยกิจโกศล(ตรี)

ณ เมรุวัดกัลยาณมิตร วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๙๐.

ส. พลายน้อย(นามแฝง). **ร้อยแปด (ที่) กรุงเทพฯ**. กรุงเทพฯ : สารคดี. ๒๕๔๖.

สมศิริ ยิ้มเมือง. “วัดกัลยาณมิตร การผสมกลมกลืนทางสถาปัตยกรรม ไทย – จีน” **สยามอารยะ**

๒;๑๓ (ม.ค.๒๕๓๗), น.๑๒๐ - ๑๒๐.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. **ชื่อบ้านนามเมืองในกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๔๖.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**

มหาโกษาธิบดี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๔๗.